

8. Muzhanova, T. (2018). Competitive intelligence as a tool for information and analytical support of information security of the enterprise. *Economy and society*, 16, 425–431 [in Ukrainian].

9. Skiban, O. (2019). Convergent media as a platform for the promotion and promotion of books in the modern Ukrainian market. *Printing and publishing*, 1 (77), 111–124 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2022
Отримано після доопрацювання 02.06.2022
Прийнято до друку 08.06.2022

УДК 016(342.3):94(477)“1917/1921”
DOI 10.32461/2409-9805.2.2022.263972

Цитування:

Дуднік О. Я. Бібліографічні видання з питань української державності 1917–1921 років: крізь призму переосмислення історичного минулого. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 45–56.

Dudnik O. (2022). Bibliographic publications on ukrainian statehood 1917–1921: through the prism of rethinking the historical past. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 45–56 [in Ukrainian].

Дуднік Олександр Якович,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

<https://orcid.org/0000-0001-5206-1129>
dudn70@ukr.net

БІБЛІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ З ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 1917–1921 РОКІВ: КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

Мета дослідження – розкрити особливості відображення національної історії в бібліографічних виданнях, присвячених державотворчим процесам під час національно-визвольної боротьби на українських землях у 1917–1921 роках крізь призму переосмислення цих подій сучасними істориками. **Методологія дослідження**. Під час написання роботи застосовано принципи історизму, об’єктивності, системності та всебічності, а також загальні методи наукового дослідження: аналіз, синтез, порівняння. **Наукова новизна**. Уперше здійснено спробу показати проблеми укладання бібліографічних посібників з історії української державності крізь призму основних історичних напрямів дослідження цієї проблеми. **Висновки**. Традиційні бібліографічні видання з цієї тематики не є повноцінними джерелами об’єктивної інформації. Незавершений процес переосмислення минулого, невизначеність сучасного законодавства України щодо розглянутих подій, відсутність єдності поглядів серед українських істориків на проблему державності революційної доби, а також – чітко визначеної і послідовної державної політики пам’яті щодо цієї проблематики негативно відображаються на результатах бібліографічної роботи з цієї теми. Для таких бібліографічних видань часто характерна невідповідність між їхньою назвою, назвами розділів і тематикою представлених у них матеріалів. Праці авторів націонал-демократичного напрямку в таких посібниках фактично приховано за невідповідними їм назвами розділів і підрозділів. Помилкове представлення історичних подій, процесів і явищ у назвах структурних підрозділів бібліографічних посібників, наявність недоліків термінологічно-понятійного апарату не сприяє отриманню читачами об’єктивної, науково обґрунтованої інформації про державотворчі та визвольні змагання 1917–1921 років, завважає формуванню в теперішнього й наступних поколінь українців національної свідомості та історичної пам’яті українського народу.

Ключові слова: бібліографічні посібники, Українська Народна Республіка (УНР), Директорія УНР, Українська держава, російсько-українські війни 1917–1920 років, Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), національно-визвольна війна.

Dudnik Oleksandr,
Ph.D. in History, Senior Research,
Vernadsky National Library of Ukraine

BIBLIOGRAPHIC PUBLICATIONS ON UKRAINIAN STATEHOOD 1917–1921: THROUGH THE PRISM OF RETHINKING THE HISTORICAL PAST

*The purpose of the study is to reveal the features of the reflection of national history in bibliographic publications on state-building processes during the national liberation struggle in the Ukrainian lands of 1917–1921 years through the prism of rethinking these events by modern historians. **Research methodology:** during the writing of the work the principles of historicism, objectivity, systematics and comprehensiveness were applied, as well as – general methods of scientific research – analysis, synthesis, and comparison. **Scientific novelty:** for the first time an attempt was made to show the problems of compiling bibliographic manuals on the history of Ukrainian statehood through the prism of the main historical directions research of this problem. **Conclusions.** Traditional bibliographic publications with this topic are not full-fledged sources of objective information. Incomplete process of rethinking the past, uncertainty of current Ukrainian legislation on these events, lack of unity of views among Ukrainian historians on the statehood of the revolutionary era, as well as – of clearly a defined and consistent state policy of memory on this issue, negatively affected on the bibliographic work on this topic. Such bibliographic publications are often characterized by a discrepancy between their title, the titles of the sections, and the subject matter of the materials presented. The works of the authors of national-democratic directions on this issue in such manuals are in fact hidden behind the names of sections and subsections that do not correspond to them. Misrepresentation of historical events, processes, and phenomena in the names of structural units of bibliographic manuals, the existence of shortcomings of terminological and conceptual apparatus does not contribute to receiving by the readers' objective, scientifically sound information about the state-building and liberation struggles of 1917–1921, hinders the formation in the present and future generations Ukrainians of national consciousness and historical memory of the Ukrainian people.*

Keywords: *bibliographic manuals, Ukrainian People's Republic (UPR), Directory of the UPR, Ukrainian state, Russian-Ukrainian wars of 1917–1920, Western Ukrainian People's Republic (WUPR), national liberation war.*

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах інформаційного протистояння, ведення інформаційних війн, використання інформації з метою маніпуляцій громадською думкою і загалом наявності та поширення різноманітних за походженням і змістом масових інформаційних потоків важливу роль і значення в отриманні об'єктивної інформації можуть відігравати традиційні бібліографічні видання, зокрема з актуальних питань національної історії. Їхні назви, термінологічно-понятійний апарат, структура змісту мають відображати результати багатьох об'єктивних та узагальнених досліджень вчених, а не суб'єктивні думки окремих політиків, дослідників чи укладачів щодо тих чи інших історичних подій, процесів, явищ. Назви бібліографічних посібників, а також їхніх розділів і підрозділів, до яких постійно звертається користувач, є не тільки відображенням історіографії питання, а й своєрідним алгоритмом для сприйняття, розуміння і запам'ятовування подій історичного минулого, тобто постають одним із важелів формування національної історичної пам'яті народу у свідомості читачів

різних вікових і соціальних груп. Водночас, некомпетентність у тих чи інших питаннях історії, нефарховий підхід бібліографів під час підготовки таких видань, не врахування законодавчих норм можуть не лише ускладнити пошук дослідникам необхідної літератури, приховати від багатьох тисяч читачів результати діяльності десятків і сотень вчених, а й сформувати в них стереотипне, неадекватне чи антиукраїнське розуміння і бачення подій минулого, або ж не дати відповіді загалом на актуальне питання.

Аналіз досліджень і публікацій. За роки незалежності України з'явилося багато праць, присвячених розбудові Української держави під час національно-визвольних змагань українського народу в 1917–1921 роках. Однак на їх основі було підготовлено лише декілька бібліографічних посібників, історико-бібліографічний аналіз яких, за винятком окремих рецензій, відсутній.

Мета дослідження – розкрити проблеми висвітлення національної історії в бібліографічних виданнях з історії української державності та національно-визвольної боротьби крізь призму націонал-

демократичного й консервативно-прорадянського історичних підходів.

Для досягнення поставленої мети здійснено аналіз назв структурних підрозділів бібліографічних посібників, використаних у них термінів, зокрема на їх відповідність узагальненим і науково обґрунтованим результатам історичних, правових, політологічних досліджень; з'ясовано відповідність між тематичними назвами показників, їх розділів, термінологічно-понятійним апаратом і тематикою представлених у них матеріалів; простежено врахування процесів декомунізації під час підготовки бібліографічних видань із зазначеної теми.

Оскільки процес переосмислення минулого є часто тривалим і болючим для людської свідомості, зауважимо, що наш критичний підхід не має на меті применшити наукове значення чи суспільну цінність аналізованих тематичних бібліографічних видань, як і працю їх укладачів. Це, насамперед, спроба показати як історичний дискурс, події сучасності впливають на підготовку таких бібліографічних праць і які це породжує наслідки.

Виклад основного матеріалу. Одним з перших і головних бібліографічних джерел, що надає інформацію про праці з історії національно-визвольних змагань українського народу та державотворчі процеси 1917–1921 років, є щорічний науково-допоміжний бібліографічний показник «Історія України» [7], який з 1968 року видає Національна історична бібліотека України (НІБУ). З радянських часів посібник містить окремий розділ «Україна в 1917–1920 рр.», де представлено літературу з цієї тематики. Щоправда, у декількох показниках цього видання середини 1990-х років такий розділ носив назву «Україна в роки боротьби за створення національної суверенної держави (1917–1920 рр.)» [9]. У 1990-ті роки структура розділу включала такі частини: «Джерела», «Огляд джерел», «Історіографія періоду», «Утворення УНР. Діяльність Центральної Ради», «Відродження УНР. Директорія», «Україна в радянсько-польській війні», «Радянська влада та її діяльність», «Міжнародні відносини», «Західноукраїнські землі», «Україна в міжнародних відносинах», «Культура». У 2000-ті роки окремі підрозділи було трансформовано й створено нові: «Утворення УСРР», «Українська держава гетьмана П. Скоропадського», «Західно-Українська народна республіка», «Українсько-польська війна», «Наука. Освіта. Культура». Але навіть у виданнях показника за 2014–2017 роки так і не з'явилось окремого підрозділу або параграфа з літературою про російсько-українські війни з більшовиками та білогвардійцями, хоча дослідження з цього важливого, на нашу думку, питання в показнику наявні. Наприклад, праці М. Ковальчука: «Друга війна з радянською Росією», «Зимовий

похід армії УНР» [8]. Тобто укладачі виокремлюють літературу про українсько-польську та радянсько-польську війни, а російсько-українські збройні протистояння залишають поза увагою, не беручи до уваги наявність досліджень з цієї теми.

Незважаючи на те, що на сьогодні відомо декілька показників про терор і репресії в радянський період, у щорічнику відсутні структурні частини, у яких була б відображена література з цієї проблематики в революційну добу. Водночас розділ «Україна в 1917–1920 рр.» має підрозділ «Міжнародні відносини», з незначною кількістю літератури, яка присвячена переважно проблемам національних меншин у зазначений період. 2017 року цей розділ щорічника змінив хронологію (періодизацію) подій на 1917–1921 роки.

Першим бібліографічним посібником, який безпосередньо приурочений тематиці розбудови Української держави та визвольних змагань українського народу 1917–1921 років, став показник «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» (Київ, 2001) [19], який уклали бібліографи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Посібник отримав ідентичну назву з історичним дослідженням «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» (Київ, 1998) [18], яке підготував колектив авторів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України з нагоди відзначення 80-річчя українського парламентаризму. В анотації до монографічного видання зазначено: «Здійснено спробу дослідити всі форми державності України періоду визвольних змагань 1917–1920 рр.: Українську Народну Республіку доби Української Центральної Ради і часів Директорії, гетьманську Українську Державу, Західно-Українську Народну Республіку, а також Українську Соціалістичну Республіку. Кожну з названих форм автори розглядають як невід'ємну складову частину нашого спільного національного досвіду» [18, 2]. Водночас у передмові автори наголосили: «Ми не ставимо знак рівності між усіма цими державними формаціями, а поділяємо думку відомого українського вченого І. Лисяка-Рудницького про те, що саме Українська Народна Республіка, коли брати до уваги об'єктивні фактори і критерії, була в історії визвольних змагань українців тієї доби явищем головним і центральним. Адже вона органічно постала з традицій національно-визвольного руху Наддніпрянщини ХІХ – початку ХХ ст. Історична ж генеалогія гетьманства та радянської України досить проблематична» [18, 5]. Такий підхід відповідав радянській історіографічній традиції, але завдяки визнанню провідної ролі УНР був все ж прогресивним явищем у переосмисленні й висвітленні подій Української революції 1917–1921 рр. Водночас однією

з головних причин поразки визвольних змагань 1917–1921 років, на думку авторів, була так звана громадянська війна в Україні – «конфлікт між УНР і радянськими урядами України, між УНР і гетьманською Українською Державою» [18, 223], що також відображало підходи радянської історіографії і суперечило націонал-демократичній концепції державотворення в революційну добу, яку розробили представники української еміграції та діаспори й сприйняла частина вітчизняних істориків. Її представники не відносять радянську Україну до національної форми державності, а вважають її маріонеткою більшовицької, згодом радянської Росії. На їх думку, головна причина поразки УНР під час визвольної боротьби 1917–1921 років полягала в зовнішній агресії з боку більшовицької Росії та її радянських сателітів на українських теренах [13, 77]. До представників цієї течії можна віднести С. Кульчицького, Ю. Курносова, М. Ковалю, які ще 1994 року в другому виданні експериментального підручника «Історія України» для 10–11 класів, у першому розділі подали п'ятий параграф під назвою «Війна радянської Росії проти УНР», а в третьому розділі «Директорія. Відродження УНР», дванадцятий параграф назвали «Війна з радянською Росією» [14]. До цієї групи істориків належать також І. Коляда й О. Сушко, які в другому доопрацьованому виданні зошит-конспектів уроків «Історія України (1917–1944 рр.)» для 10 класу за 1995 рік подали дві теми з назвами «Війна радянської Росії проти УНР» та «Друга війна радянської Росії проти УНР» [12]. Водночас відомий радянський історик В. Солдатенко, представник консервативного (прорадянського) напрямку дослідження цієї проблеми, був одним з авторів як названої монографії, так й однойменного бібліографічного видання «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» (Київ, 2001). Невипадково структура покажчика відображала зміст монографії, але окремі підрозділи та рубрики формувалися відповідно до змісту вже згаданого бібліографічного щорічника «Історія України» НБУ. Покажчик НБУВ має шість розділів: Загальний; Українська Центральна Рада. Утворення УНР; Українська держава. Гетьманат; Директорія. Відродження і розвиток УНР; ЗУНР; УСРР. Кожен розділ ділиться на підрозділи: Джерела; Документи; Спогади; Огляд джерел. Історіографія. Окремі розділи розширено завдяки таким підрозділам як «Державотворення», «Збройні сили», «Соціально-економічна політика», «Аграрне питання. Селянство», «Релігія. Церква» тощо. Проте інформаційно-змістове наповнення покажчика є значно ширшим, ніж тематика його структурних розділів і підрозділів. Адже в структурі, за винятком селянсько-повстанського руху, як і в щорічнику «Історія України»

НБУ, не відображено революційних подій, насамперед українсько-російських війн – з більшовиками і білогвардійцями, українсько-польської війни, червоного і білого терору, антибільшовицьких селянських виступів тощо. Але бібліографічні записи матеріалів з цих актуальних питань вміщено в підрозділах «Збройні сили», «Міжнародні відносини», «Зовнішня політика. Міжнародні відносини». Як наслідок, назви та зміст підрозділів не завжди співвідносяться тематично. Так назву й частину матеріалів підрозділу «Збройні сили» цілком можна віднести до підрозділу «Державотворення», а більшість представленої в ньому літератури, як і в підрозділі «Зовнішня політика. Міжнародні відносини», можна було б виокремити в підрозділ «Війна за незалежність». Таким способом фактично приховували актуальні питання з історії національно-визвольної боротьби революційної доби. Яскравим прикладом використання цього механізму є література про битву під Крутами на початку 1918 року як один з визначних періодів Першої російсько-української війни. У покажчику є не один десяток бібліографічних записів з цієї теми, але вони не виокремлені ні в окремий підрозділ, ні в рубрику, а подані по всьому підрозділі «Збройні сили» II розділу «Українська центральна Рада. Утворення УНР». Таким самим чином приховано від читача й інші події визвольної боротьби, наприклад: Перший і Другий зимові походи Армії УНР, Кримська операція 1918 року полковника П. Болбачана проти більшовиків тощо.

Селянсько-повстанський рух входить окремим підрозділом до I-го – Загального розділу та IV-го – про Директорію, проте він відсутній у III та VI розділах – про Українську державу за гетьмана П. Скоропадського та УСРР, тобто тоді, коли цей рух набув найбільшого поширення. Виходить, що селяни повставали насамперед проти Директорії і відродженої нею УНР, а не проти німців і гетьманців, а згодом – більшовиків і їхньої політики «воєнного комунізму», що включала таку «ненависну» для українських хліборобів «продрозкладку», яка зрештою і призвела до першого штучного радянського голоду 1921–1923 років у Наддніпрянській Україні.

Чимало запитань викликає хронологія та наповнення покажчика матеріалами, зокрема останнього VI розділу «Українська радянська соціалістична республіка». Адже УСРР була проголошена навесні 1919 року, а розділ містить дослідження про радянську владу, починаючи з грудня 1917 року, коли була утворена більшовицька УНР Рад, потім Донецько-Криворізька, Одеська (початок 1918 р.), Тавридська (весна 1918 р.), остання замінена на Кримську (квітень – червень

1919 рр.), радянські республіки. Перші три з них увійшли до УСРР, а остання, за винятком її незначної материкової території, залишилася в складі радянської Росії (РРФСР) до 1954 року та не мала жодного стосунку до УСРР. Тому доцільно було б VI розділ назвати «Радянські державні утворення на українських теренах». У структурі покажчика про державність укладачі обійшли увагою утворення таких народних республік, як Холодноярська, Висунська, Баштанська, Чигиринська, Гуцульська й ін.

Підбір літератури до цього та інших розділів здійснювали переважно за формальним принципом, аналогічно бібліографічним виданням 1920-х років, де поряд подавали назви праць авторів різних політичних орієнтацій, які зі своїх ідеологічних поглядів і позицій висвітлювали події тих часів. Тобто в покажчику радянська, українська зарубіжна, російська та сучасна вітчизняна бібліографія не відокремлені, а представлені одним списком. Такий підхід полегшує роботу укладачів під час підготовки покажчика, водночас ускладнює історіографічний пошук та аналіз проблеми для дослідників.

У передмові також не зазначено, за якими принципами здійснювали підбір радянської літератури за вказані 1917–2000 роки, адже її реальна кількість з цієї теми в десятки разів перевищує обсяги самого посібника. Водночас, на думку рецензентів й окремих дослідників, «покажчик не вичерпує бібліографування теми, а також до кінця не розв'язав проблему атрибуції авторства дослідників української історії 1917–1921 рр. Адже до нього не потрапили праці написані й опубліковані ще в 1917–1920 рр. С. Вікулом, Ф. Коломийченком, М. Кушніром, М. Поршом, М. Слобідським та іншими авторами, а також іноземні дослідження, написані англійською, німецькою, польською мовами. Крім того, до бібліографії включено сотні публікацій, підписаних псевдонімами і криптонімами, без вказівок на справжні прізвища авторів, тобто зроблено «глухі» посилання, а прізвища дослідників залишилися не розкритими» [3]. Дослідниця В. Передирій зазначала, що «ця об'ємна праця не вичерпує теми і, висвітлюючи її як явище загалом і за окремими аспектами, дозволяє виділити питання, які вимагають глибшого й ґрунтовнішого вивчення. Це стосується, зокрема, питання історії ЗУНР, реєстр публікацій з якого нараховує тільки п'ятсот шість позицій. А між тим список джерел до історії українських визвольних змагань за 1914–1921 рр., укладений І. Шендриком та опублікований на сторінках «Літопису Червоної Калини» у 1931–1939 рр., займає у річниках видання більше сотні сторінок» [15].

Отже, незважаючи на важливість першого бібліографічного покажчика з цієї тематики, він

має і недоліки. Проте переважна частина з них обумовлена неузгодженістю підходів між українськими істориками з націонал-демократичного та консервативного – прорадянського угруповань щодо питання української державності та її правонаступності. Частина пострадянських істориків після проголошення Акту про незалежність України хоча й позбулися компартійних впливів на революційні події 1917–1921 років, тобто визнали УНР й Українську революцію як окремі історичні явища, проте продовжують відносити УРСР до одного з визначальних етапів національного розвитку української державності ХХ століття. Сучасну Україну як державу вони розглядають правонаступницею радянської України відповідно до чинного законодавства, зокрема закону «Про правонаступництво України» від 12.09.1991 (набув чинності 05.10.1991, док. 1543-ХІІ). Так, згідно з статтями 1–3 цього закону, з моменту проголошення незалежності України найвищим органом державної влади України є Верховна Рада України в депутатському складі Верховної Ради Української РСР, на території України діє Конституція (Основний Закон) Української РСР до ухвалення нової Конституції України, а також діють закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України. Тобто проблеми, пов'язані з історією російсько-українських війн революційної доби, перейшли в юридичну площину, а історичні й правові оцінки виявилися нетотожними. Дослідники, які дотримувалися радянської історіографії, спиралися не стільки на історичні факти, скільки на факт збереження радянської юрисдикції на території сучасної України. Говорячи юридичною термінологією, вони розглядали російсько-українські війни у 1917–1918 та 1920 роках, а також червоний і навіть білий терор як юридичні фікції і презумпції – недоведені факти та припущення, адже в сучасному законодавстві України вони відсутні. Для прикладу взяти хоча б закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-ХІІ, від 22 жовтня 1993 року (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>), де немає поняття російсько-української війни як ХХ століття, так і теперішнього часу. Отже, прорадянські дослідники виходять з того, що де-юре у 1917–1920 роках зовнішньої агресії з боку більшовицької Росії не було, а в Україні, на їхню думку, була громадянська війна. Отже, можна стверджувати, що історичні факти вони спростовують правонаступництвом України від УРСР та її сучасним законодавством. Унаслідок цього міжнаціональний конфлікт подають як внутрішнє ідейно-політичне протистояння. Саме цим

пояснено відсутність у покажчику «Українська революція і державність 1917–1920» та в щорічнику «Історія України» окремих підрозділів з питань українсько-російських війн з більшовиками та білогвардійцями, червоного й білого терору, антибільшовицьких селянських виступів тощо.

Агресія Росії проти України в Криму та на Донбасі 2014 року дещо змінила ситуацію, але некардинально. 2015 року Верховна Рада України схвалила суперечливий закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», що відчутно послабило позиції таких дослідників. Однак не було відмінено радянське законодавство, не введено до законодавчого поля визначення російсько-української війни. Та все ж, у хронологічно продовженому виданні бібліографічного покажчика «Українська революція і державність 1917–1921» [20], який уклали 2018 року співробітники відділу національної бібліографії НБУВ, VI розділ названо «Війна за Українську державність з більшовицькою Росією». Посібник містить бібліографічні записи літератури за 2001–2018 роки. Безумовно, його поява також є важливою подією для дослідників і читачів, які цікавляться цією тематикою, однак через запізнений вихід, а це майже вісімнадцять років від появи першого покажчика, він дещо втратив актуальність для науковців.

Порівняно з першим це бібліографічне видання має суттєві відмінності. Насамперед, у його назві розширено хронологічні межі подій до 1921 року. Суттєво змінено структуру посібника, зокрема із шести до семи збільшилась кількість розділів. Укладачі повністю відмовилися від підрозділів, перенісши їх вузькі тематики до рубрик і підрубрик предметного покажчика, якого не було у виданні 2001 року, що значно ускладнило пошук необхідної літератури. Частково або повністю змінено назви більшості розділів, за винятком I-го – «Загального» та II-го – «Доба Української Центральної Ради. Українська Народна Республіка». Однак нові назви розділів викликають зауваження здебільшого історичного та правового, а не бібліографічного характеру. Це, зокрема, заголовки (назва) III розділу посібника «Українська держава Павла Скоропадського» та використання терміна «гетьманат» у предметному покажчику бібліографічного видання. Вони надають Українській державі монархічної форми правління. Однак П. Скоропадський не створював Української держави, а прийшов до влади в УНР унаслідок державного перевороту з метою перебудувати її на кращих українських традиціях козацьких часів, коли посади гетьмана та членів уряду були виборними. За цими самими традиціями гетьман ніяк

не міг уособлювати собою державу, а термін «гетьманат» у ті часи не застосовували. Про це свідчать документи й матеріали другого тому збірника «Українська держава (квітень – грудень 1918 року)» [17].

Так, у третій частині видання «Законодавство Української Держави», що містить державні акти гетьмана П. Скоропадського, відсутні законодавчі документи, у яких би визначалася форма правління та державний устрій Української держави за правління гетьмана. Згідно із Законом про тимчасовий державний устрій Української Держави від 29.04.1918, його мали визначити після обрання Сейму. Але цього не відбулося. В «Урядовому повідомленні про державний устрій та політику Української держави» від 10.05.1918 зазначено: «Гетьман не бажає стати самодержавним. Гетьманство – це здійснення ідеї незалежної і вільної України в історичній, національно-українській формі. Стоючи на чолі Українського Правительства, Гетьман, тим самим відновлює і закріплює в народній свідомості думку про непорушність народних і козацьких свобод» [18, 76].

Тобто П. Скоропадський називав себе гетьманом, за українськими традиціями. Далі зазначено, що основне завдання Уряду «довести державу до хвили скликання народного представництва, котре виявить правдиву волю, не фальшовану ніякими впливами, відкіля б вони не походили, українського народу в справі будучого державного устрою України» [17, 77]. Однак до скликання Сейму в Україні мали діяти Закони про тимчасовий державний устрій України, згідно з якими вся влада, зокрема й законодавча, зосереджувалася в руках гетьмана. Він призначав голову, затверджував склад Ради Міністрів, мав право оголошувати амністію або надзвичайний стан, був верховним головнокомандувачем. За цими тимчасовими законами влада П. Скоропадського була диктаторською з атрибутами національної традиції, а за політичною суттю – це був авторитарний режим консервативної частини суспільства [1, 20–21].

Саме через ці тимчасові закони, а згодом зроблену вже в еміграції В. Липинським і сприйняту П. Скоропадським ідеологію українського монархізму його перебування при владі назвали «гетьманатом». Тобто термін «гетьманат», на відміну від УНР і ЗУНР, у часи правління гетьмана не застосовували, а його запровадили дослідники пізніше. Цю думку підтверджують нові наукові розвідки, згідно з якими під час національно-визвольної війни українського народу 1917–1921 років УНР і ЗУНР мали лише одну форму державного управління – республіканську. Прихід до влади гетьмана П. Скоропадського не змінив її,

відбулася лише заміна уряду.

За словами дослідника В. Кавунника, документи міністерства закордонних справ (МЗС) і Міністерства внутрішніх справ (МВС) УНР в українських центральних архівах були впорядковані радянською владою так, щоб вони відображалися не як державні інституції, а як колекції документів політичних режимів і територіальних центральних органів влади. «Комуністичній історіографії властива концепція про іноземну військову інтервенцію та громадянську війну в Росії, за якою в Україні як частині території колишньої Російської імперії відбувалася боротьба за владу між режимами («Петлюрівщина», «Гетьманщина») або «центральними органами» (Центральна Рада, Директорія) контрреволюційних буржуазних націоналістів і більшовиків. Відтворення архівів двох головних міністерств УНР – МЗС та МВС – дають підстави стверджувати, що ніякої громадянської війни в Україні не було, а була тільки війна за незалежність між Українською Народною Республікою та радянською Росією. Втім архіви УНР, зокрема МЗС і МВС, а найголовніше – документи, які в них зберігаються, засвідчують, що зміна урядів – Кабінетів Міністрів – є звичайним явищем саме для держави в стані війни, а не для урядів «режимів» чи «центральних органів»» [10, 94].

Згідно з назвою IV розділу покажчика «Директорія Української Народної Республіки», представлені в ньому бібліографічні записи матеріалів приурочені Директорії, а не УНР загалом, оскільки Директорія була тимчасовим вищим державним органом управління УНР всього півроку: грудень 1918-го – травень 1919 року. Після її розпаду більше року одноосібно управляв УНР С. Петлюра – до листопада 1920 року (http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24360). Така назва розділу не співвідноситься з тематикою частини представлених у ньому матеріалів, зокрема тих, у яких відображено державотворчі процеси в УНР за період червень 1919-го – листопад 1920 року.

Уже згадана назва VI розділу «Війна за Українську державність з більшовицькою Росією» не стикнується зі змістом предметного покажчика посібника: «Війна радянської України за підтримки РСФРР проти УНР, 1917–1918 (*Перша війна РСФРР і УНР*) 914, 1179, 1187, 1537, 1656, 1744, 1745, 1992, 2422, 2593, 2608, 2643, 2879; Війна РСФРР і УНР, 1918–1919 (*Друга війна РСФРР і УНР*) 914, 1179, 1537, 1993, 2134, 4438, 4584, 4590, 4716, 4776, 5006, 5280, 5341, 5376, 5377 [20, 765]. Назва розділу також не співвідноситься з тематикою переважної більшості матеріалів, представлених у ньому. Адже вони присвячені розбудові радянських республік, насамперед УРСР: їх державному устрою, освіті, науці, охороні здоров'я, збройним силам,

транспорту, кордонам тощо. Усе це чітко простежується в предметному покажчику посібника. Наприклад, праці авторів Г. Г. Єфіменко (6067–6072) й О. П. Демченко (6040–6041): «Визначення кордону між УСРР та РСФРР (1917–1920)», «Вплив національного питання на формування кордону між УСРР та РСФРР (1917–1928 рр.)», «Еволюція державного статусу УСРР наприкінці 1919 – у 1920 рр.: нетрадиційний погляд: [розвиток взаємовідносин між УСРР і РСФРР]», «Економічні аспекти національної політики Кремля щодо радянської України (1918–1919 рр.)», «Історія створення та автентичний зміст «воєнно-політичного союзу» між УСРР та РСФРР (березень – червень 1919 р.)» [20, 627–629]; «Питання статусу Кримського фронту під час англо-радянських переговорів у квітні – травні 1920 р.»», «Розстріляні ГПУ» [20, 625] та багато ін. Отже, про війну за українську державність з радянською Росією в назвах цих праць не йдеться. Водночас тематика переважної більшості матеріалів розділу присвячена «УРСР» або її відносинам з більшовицькою Росією, як це було в посібнику 2001 року видання.

Назва VII розділу покажчика «УНР та антибільшовицький Білий рух» є невизначеною або відкритою. Це означає, що дослідник, читач має сам дійти висновку щодо співвідношення понять «УНР» і «Білий рух», характеру їхніх взаємовідносин тощо. Такий підхід у формулюванні розділу відповідає підходам істориків консервативного напрямку. Для прикладу можна назвати дослідження В. Верстюка, В. Горобця, О. Толочка «Україна і Росія в історичній ретроспективі» (Київ, 2013). У першому томі цієї праці підрозділи 7.3 і 7.4 називаються «Українська Народна Республіка і небільшовицька Росія».

У бібліографічному виданні відсутні розділи про селянсько-повстанський, зокрема, Махновський рух, який за свою потужність, масштабами поширення, державотворчими процесами на українських теренах перевершував Білий рух. Навіть у перших радянських бібліографічних покажчиках з історії революції 1917–1920 років в Україні Є. Розовської (1926) «Опыт библиографии по истории революции на Украине» [16] та Й. Хандроса, Н. Горбачової, Є. Ланди «Жовтень та громадянська війна на Україні» (1932) [22] було виділено селянський повстанський рух, зокрема так звані Григор'ївщину та Махновщину. У перших післяреволюційних дослідженнях українських націонал-комуністів: академіка М. Яворського, істориків партії М. Равича-Черкаського, а згодом М. Рубача – революційні події 1917–1920 років в Україні було названо аграрною [23, 343] або національно-фермерсько-буржуазною революцією [21, 130].

Про характер відносин українців з

білогвардійцями в революційну добу свідчать подані в посібнику бібліографічні описи праць М. А. Ковальчука (6543–6552), зокрема: «Без переможців: повстанський рух в Україні проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна (червень 1919 р. – лютий 1920 р.)», «Українсько-білогвардійська війна: трагічний початок (вересень 1919 р.)». Представлені в покажчику бібліографічні записи досліджень про Білий рух не мають анотацій, що ускладнює роботу дослідників: М. В. Глібішук (6529–6533): «Деякі неопубліковані документи з історії Білого руху Півдня Росії», «Особлива нарада при Головнокомандувачі Збройних Сил Півдня Росії (лютий – грудень 1919 р.)», «Реорганізація Особливої наради при Головнокомандувачі Збройних Сил Півдня Росії (грудень 1919 р.)», «Соціально-економічна політика уряду А. Денікіна (1918–1920 рр.)», «Фінансовий стан Білого Півдня Росії на початку 1919 р.». Це також стосується праць С. В. Корновенко (6557–6579) про аграрну політику урядів А. Денікіна в Україні 1919–1920 років та багатьох ін.

Як у попередньому посібнику за 2001 рік, так і в цьому виданні немає розділів про польсько-українську війну, хоча матеріали представлено (4867, 5506, 6617, 5559, 5582, 5625, 5635); про білий і червоний терор (1656, 1741, 2212, 5936–37, 5939, 5941–42, 5988) в Україні. Незважаючи на те, що посібник приурочений розбудові української державності, в ньому відсутні розділи, підрозділи про українські селянські або хліборобські народні республіки (Баштанська, Висунська, Пашковецька, Врадіївська, Холодноярська), про регіональні українські держави (Кубанська, Гуцульська республіки). Значення, місце, роль і сутність цих державних утворень під час визвольних змагань українського народу і його державотворчих процесів у революційну добу зі структури посібника з'ясувати неможливо, а анотації до них відсутні. Так, наприклад, працю Г. О. Корольова «Баштанська Республіка: селянська модель влади» подано в I-му – Загальному розділі, а дослідження Ю. В. Котляр «Селянські формування державного типу: Висунська і Баштанська республіки» – у розділі IV. Однак, інформацію про ці праці подано в предметному покажчику видання. Це саме стосується бібліографічних описів праць про відомих і маловідомих постатей революційного періоду. Усі вони без анотацій включені до загального розділу (Ю. Бачинський, С. Єфремов, Я. Гальчевський, М. Садовий, П. Стебницький та ін.).

2018 року з нагоди відзначення 100-річчя створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) Івано-Франківська ОУНБ та наукова бібліотека Прикарпатського національного університету міста Івано-Франківська підготували три бібліографічні праці. Це електронний

рекомендаційний бібліографічний список: «Західно-Українська Народна Республіка і Прикарпаття» [4], бібліографічні покажчики «ЗУНР: історія, статистика, чин» [5] та «ЗУНР: історія та сучасність» [6]. На відміну від щорічника «Історія України» НІБУ та покажчика «Українська революція і державність 1917–1921 рр.», укладачі цих видань подають та обґрунтовують хронологічні межі українського національного державотворення на західноукраїнських землях 1918–1923 років.

Бібліографічний покажчик наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету «ЗУНР: історія та сучасність» створено на основі попереднього видання. За інформацією укладачів, у ньому репрезентовано документні джерела українською, російською, англійською та польською мовами: монографії, статті з наукових збірників, періодичних видань за період з 1991-го по перше півріччя 2018 року [6, 3–4]. Але огляд видання свідчить про те, що в ньому подано матеріали, починаючи із середини ХХ століття, та містять радянську літературу, дослідження і спогади представників української діаспори.

Покажчик містить 540 бібліографічних записів і складається із шести дещо не рівноцінних за розмірами розділів: Документи та джерела з історії ЗУНРу; Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР): Історіографія питання; Станіслав в епоху ЗУНР; Українська Галицька Армія; Лицарі Листопадового чину; Листопадові роковини. Проте чимало репрезентованих матеріалів першого розділу викликають сумніви щодо доцільності їх подачі в цьому покажчику. Серед них: «Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917–1939: зб. документів і матеріали» (Київ, 1979), «Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР (1917–1941). Документи і матеріали» (Чернівці, 1958), «Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною: документи і матеріали (1921–1939)» (Станіслав, 1957), С. Виноградская «Всеукраинский Центральный Исполнительный Комитет Советов в первые годы Советской власти (1917–1920 гг.)» (Харків, 1977). Адже документально доведено, що керівництво ЗУНР, Буковинське віче виступили за об'єднання з УНР, якою керувала Директорія, а не з радянською УНР, яку штучно створили наприкінці 1917 року більшовики за підтримки радянської Росії. Радянські автори подавали УНР Центральної Ради та ЗУНР як антинародні державні утворення. Презентація такої літератури в одному списку з матеріалами представників української діаспори – борцями за національне визволення і створення власної української

держави – є суперечливою з погляду національної історії України. Укладачі недостатньо уваги приділили вивченню змісту поданих ними матеріалів, до окремих праць, насамперед радянського періоду, не подали анотації. Наприклад, до статті «Гроші Галревкому» (Архіви України, 1991, № 5–6). Тут, доцільно було б пояснити, що Галревком – це Галицький революційний комітет – тимчасовий вищий орган радянської влади на території Східної Галичини під час радянсько-польської війни 1920 року, яку розв'язала радянська Росія з метою поширити свою владу щонайменше на терени колишньої Російської імперії, щонайбільше – здійснити так звану світову соціалістичну революцію в країнах Європи. Згідно з Декларацією Галревкому від 15.07.1920 було проголошено створення так званої Галицької Соціалістичної Радянської Республіки (ГСРР) [2]. Отже, розглянутий бібліографічний запис фактично не пов'язаний з ЗУНР.

У розділі «Станіслав в епоху ЗУНР» подано матеріали не лише про м. Станіслав, а про весь Прикарпатський регіон без пояснення. Тобто назва розділу і його зміст не повною мірою співвідносяться. Варто було б назвати розділ «Прикарпаття або Станіславщина чи Івано-Франківщина в епоху ЗУНР», адже тут презентовано такі дослідження: О. Ю. Карпенко – «Прикарпаття у вогні: (Листопад 1918 – липень 1919 рр.)» (Ужгород, 1987), хронологічний довідник «Наш край в період державного відродження України» (Івано-Франківськ, 1994), П. Арсенич – «Українські Січові Стрільці з Гуцульщини» у збірнику «Герої стрілецького чину: до 100-річчя Січового стрілецтва» (Івано-Франківськ, 2014), В. Бабій – «Серафінці: село і війна» (Перевал, 2015). Доцільно було подати анотації до окремих записів.

Зацікавленість викликає розділ «Лицарі Листопадового зриву», у якому укладачі намагалися подати літературу про відомих і маловідомих діячів того часу в регіоні: М. Кураха, Д. Паліїва, Євгена Храпливого, Олену Степанів, полковника УГА Є. Погібушого, міністра ЗУНР М. Мартинця та ін.

Бібліографічний список «Західно-Українська Народна Республіка і Прикарпаття» містить літературу про революційні події 1918–1923 років на Прикарпатті, опубліковану в Україні та за її межами упродовж 1934–2008 років. Перший розділ і загальна частина називаються «Західноукраїнська Народна Республіка». Інші розділи приурочені Листопадовій революції 1918 року на Прикарпатті, її перебігу в окремих містах і місцевостях регіону, діячам тих часів (А. Артимович, Л. Бачинський, С. Витвицький, Д. Вітовський, М. Грушевський, І. Куровець, К. Левицький, І. Макух,

М. Мартинець, І. Мирон, Є. Петрушевич) і вшануванню їх пам'яті на теренах краю.

Загалом ця бібліографія є важливою для дослідників, оскільки містить маловідомі й актуальні нині праці українських емігрантів і дослідників з діаспори, зокрема Н. Григоріва «Українська боротьба за державу в роках 1917–1920. Чому українці не вдержали своєї держави» (Скрентон, 1934), спогади М. Гуцуляка «Перший Листопад 1918 року на Західних Землях України» (Нью-Йорк, 1973), Збірник матеріалів із поясненнями «Відновлення Української Держави 1918 року» (Дітройт, 1979), який підготував М. Бажанський, та ін.

Грунтовний покажчик «ЗУНР: історія, статті, чин» є хронологічним продовженням бібліографічного списку «Західно-Українська Народна Республіка і Прикарпаття». Адже до нього включено відомості про публікації за 2009–2018 роки, у яких дослідники історії Української революції вивчали ЗУНР–ЗОУНР. Автори покажчика прагнули охопити всі основні аспекти минулого ЗУНР – від передумов Листопадового зриву, внутрішньополітичного курсу, міжнародного становища цієї держави та визвольної боротьби за її відновлення до національних, соціальних і культурних процесів, а також повсякденного життя та біографій знаних і водночас маловідомих творців Української революції на Прикарпатті. За словами доктора політичних наук І. Монолатія, «осмисливши, документований у цьому покажчику масив історико-краєзнавчих публікацій, зможемо виробити не лише сучасні стратегії формування національної ідентичності, історичної пам'яті та політики, а й продовжити вкрай необхідні дискусії про національний наратив пам'яті» [5, 4].

Укладач покажчика дотримується погляду тих дослідників, які розглядають реальне існування ЗУНР не лише у 1918–1919 роках – у межах сучасних західних областей України, а також у наступні роки – в еміграції аж до 14 березня 1923 року, коли Рада послів країн Антанти (Франція, Італія, Великобританія та Японія) схвалила рішення про передачу Східної Галичини Польщі, за умови надання краю територіальної автономії, яку польське керівництво проігнорувало. У покажчику виокремлено розділи: «Акт злуки УНР та ЗУНР» і «Визначні діячі ЗУНР і Прикарпаття. Вшанування їх пам'яті на теренах краю». На відміну від бібліографічного списку «Західно-Українська Народна Республіка і Прикарпаття», у ньому представлено переважно інші історичні постаті: С. Голубович, М. Лагодинський, О. Левицький, М. Лозинський, М. Стрільчак, К. Трильовий, Л. Цегельський, А. Чайковський.

Зазначимо, що цей показник також не позбавлений окремих недоліків. Так, назва розділу «Листопадовий зрив на Прикарпатті» й тематично, і хронологічно є значно вужчою за тематику представленої в ньому літератури. Прикладом може слугувати стаття К. Бурдуланюка й А. Королько «Участь учених Галичини в боротьбі за українську державність у першій половині ХХ століття [зокрема, в державотворчих процесах періоду ЗУНР]» (Галичина, 2009, вип. 15–16). Доцільно, на нашу думку, назвати розділ «Прикарпаття доби ЗУНР» або «Прикарпаття від листопадового зриву 1918 р. до злуки з УНР 1919 р.».

Наукова новизна. Уперше здійснено спробу показати проблеми укладання бібліографічних посібників з історії української державності крізь призму основних історичних напрямів дослідження цієї проблеми.

Висновки. Отже, традиційні бібліографічні видання з цієї тематики не є повноцінними джерелами об'єктивної інформації. Незавершений процес переосмислення історичного минулого, невизначеність сучасного законодавства України щодо розглянутих історичних подій позначаються на укладанні бібліографічних видань з історії державотворчих процесів у революційні роки. Відсутність єдності поглядів у середовищі українських істориків на проблему державності революційної доби негативно відображається на результатах бібліографічної роботи. Структурні розділи таких показників здебільшого демонструють історіографію проблеми, характерну для консервативної – прорадянської течії істориків, інколи – ідейні погляди окремих дослідників-істориків чи укладачів-бібліографів. Історіографія націонал-демократичних напрямів з цієї тематики в таких посібниках фактично прихована за назвами їхніх

розділів і підрозділів, що спотворює результати проведеної роботи. Для таких показників характерна невідповідність між їхньою назвою, назвами розділів і тематикою представлених у них матеріалів. Часто не виокремлена й не обґрунтована подача праць радянських авторів, тематика яких може суперечити самій назві чи тематиці бібліографічних видань, робить ці видання ідеологічно суперечливими. Інколи подібні помилки є наслідком намагання укладачів збільшити обсяги бібліографічних посібників за рахунок включення до них якомога більше записів літератури.

Помилкове представлення історичних подій, процесів і явищ у назвах структурних підрозділів бібліографічних посібників, наявність недоліків термінологічно-понятійного апарату не сприяють отриманню читачами об'єктивної, науково обґрунтованої інформації про державотворчі та визвольні змагання 1917–1921 років, заважає формуванню в теперішнього й наступних поколінь українців національної свідомості та історичної пам'яті українського народу.

Такі помилки в, без сумніву, важливих бібліографічних виданнях, є наслідком не лише збереження впливу радянських міфів на свідомість багатьох їхніх укладачів, відповідно низького рівня їх національної свідомості, історичних, правових знань, непрофесійного підходу (коли вони не знайомляться зі змістом поданих ними ж праць), а й відсутності чіткої законодавчої бази з цього питання та державної політики національно-історичної пам'яті, які об'єктивно й узагальнено враховували б результати всіх історичних подій, підтверджених науковими дослідженнями.

Список використаних джерел

1. Гай-Нижник П. П. Український консерватизм і Гетьманський рух у ХХ ст.: нариси історії становлення та розвитку. *Гілея*. 2011. №43 (1). С. 15–38.
2. Галицький революційний комітет. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=339334> (дата звернення: 03.04.2019).
3. Гошуляк І. Л., Капелюшний В. П. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Редколегія: О. С. Онищенко (голова) та ін. ; укладачі: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенков, Л. В. Беляєва та ін. ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2001. 816 с.
4. Західно-Українська Народна Республіка і Прикарпаття : рекомендов. бібліогр. список / уклад.: В. Р. Дволітка, М. В. Качорак ; Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2018. URL: <http://lib.if.ua/publish2008/1220535833.html> (дата звернення: 13.02.2020).
5. ЗУНР: історія, постаті, чин : бібліогр. покажч. (2009–2018) / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка ; уклад. В. Дволітка ; ред. Г. Горбань, Івано-Франківськ, 2018. 48 с.

6. ЗУНР: історія та сучасність (до 100-річчя з дня створення) : бібліогр. покажч. / М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. заклад Прикарпат. нац. ун-т, Наук. б-ка. Івано-Франківськ, 2018. 51 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/pokajchiki/zunr.pdf> (дата звернення: 27.03.2020).
7. Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажч. за [1989–2017] роки / Держ. закл. «Нац. іст. б-ка України». Київ : Вид. дім «Вініченко», 1990–2018.
8. Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажч. за 2016 рік / Держ. закл. «Нац. іст. б-ка України» ; поряд.: Н. Г. Вощевська, О. В. Литвин, Т. А. Приліпко, Д. Г. Стегній, К. Г. Таранюк-Русанівський. Київ : Вид. дім «Вініченко», 2017. 644 с.
9. Історія України: наук.-допом. бібліогр. покажч. / М-во культури України, Держ. іст. б-ка України, Ін-т підвищення кваліфікації працівників культури ; упоряд.: Т. А. Приліпко, ред.: А. М. Комська, Л. Ю. Ступак. Київ, 1994: за II квартал 1994 р. Київ, 1994. С. 63–65; за I квартал 1995 р. Київ, 1995. С. 70–75.
10. Кавунник В. Реконструкція й інформаційний потенціал архівів Міністерств закордонних справ та внутрішніх справ УНР (1918–1921). *Укр. археограф. щорічник*. Київ. 2018. Вип. 21/22. Т. 24/25. С. 81–100.
11. Капелюшний В. П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): історіографія : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 46 с.
12. Коляда І. А., Сушко О. О. Історія України (1917–1944 рр.). 10 клас : зошит-конспект уроків; тестові завдання. Київ : Цент «Магістр-S», 1995. 104 с.
13. Красніцький А. В. Радянські державні утворення доби української революції (1917–1921 рр.): аналітичний огляд історико-правових досліджень. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2012. № 2. С. 74–79. URL: kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/74.pdf (дата звернення: 09.10.2019).
14. Кульчицький С., Курносів Ю., Коваль М. Історія України : рпобний підручник для 10–11 класів середньої школи. Ч. І. 2-ге вид. Київ : Освіта. 1994. 255 с.
15. Передирій В. Матеріали до вивчення історії ЗУНР на сторінках «Літопису Червоної калини» (1929–1939 рр.), (1991–1995 рр.): джерелознавчий аспект. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. № 18. С. 666–673.
16. Розовская Е. Опыт библиографии по истории революции на Украине. *Периодика. Летопись Революции*. 1926. № 3/4. С. 231–265; № 5. С. 198–208; № 6. С. 190–203.
17. Українська держава (квітень – грудень 1918 року) : зб. док. і матер. : у 2-х т., 3-х ч. / НАН України, Ін-т історії, Центр. держ. архів вищ. органів влади і управління ; упоряд.: Р. Пиріг (кер.) та ін. Київ : Темпора, 2015. Т. 2. Ч. 3. ХХ, 412 с.
18. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) / Т. А. Бевз та ін. Київ : Парлам. вид-во, 1998. 248 с.
19. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.] ; уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва [та ін.] ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2001. IV, 803 с.
20. Українська революція і державність (1917–1921 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) [та ін.] ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська ; бібліогр. ред. Л. С. Новосолової. Київ : НБУВ, 2018. 817 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003117> (дата звернення: 07.06.2019).
21. Фареній І. А. Концепція національної аграрної буржуазної революції початку ХХ ст. академіка М. І. Яворського. *Укр. селянин*. 2019. Вип. 21. С. 130–136.
22. Хандрос Й., Горбачова Н., Ланда Є. Жовтень та громадянська війна на Україні: матеріали до бібліографії. *Літопис революції*. 1932. № 3/4. С. 318–352.
23. Щусь О. Й. Рубач Михайло Абрамович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Київ, 2012. Т. 9. С. 343.

References

1. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2011). Ukrainian conservatism and the Hetman movement in the XX-th century: essays on the history of formation and development. *Hileia*, 43 (1), 15–38 [in Ukrainian].
2. Galician Revolutionary Committee. (2020). *Vikipediia – vilna entsyklopediia*. Retrieved from: <https://bit.ly/3Ld5zFZ> [in Ukrainian].

3. Hoshuliak, I. L., Kapeliushnyi, V. P. (2001). Ukrainian Revolution and Statehood (1917–1920): Scientific and Bibliographic Publication. Kyiv, 816 [in Ukrainian].
4. Dvolitka, V. R., Kachorak, M. V. (Comp.). (2018). Western Ukrainian People's Republic and Prykarpattia: recommend. bibliogr. list. Ivano-Frankivsk. Retrieved from: <http://lib.if.ua/publish2008/1220535833.html> (data zvernennia: 13.02.2020) [in Ukrainian].
5. Dvolitka, V. (Comp.). (2018). ZUNR: history, figures, rank: bibliogr. index (2009–2018). H. Horban (Ed.). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
6. ZUNR: history and modernity (to the 100-th anniversary of its creation): bibliogr. index. (2018). Ivano-Frankivsk. Retrieved from: <http://lib.pnu.edu.ua/files/pokajchiki/zunr.pdf><http://lib.if.ua/publish2008/1220535833> [in Ukrainian].
7. History of Ukraine: research assistant. bibliogr. index for [1989–2017] years. (1990–2018). Kyiv: Vyd. dim «Vynychenko» [in Ukrainian].
8. Voshchevska, N. H., Lytvyn, O. V., Prylipko, T. A. (Comp.). (2017). History of Ukraine: research assistant. bibliogr. index for 2016 year. Kyiv: Vyd. dim «Vinichenko» [in Ukrainian].
9. Prylipko, T. A. (Comp.). (1994). History of Ukraine: research assistant. bibliogr. index. Kyiv: for the second quarter of 1994 year. Kyiv, 63–65; for the second quarter of 1995 year. Kyiv, 70–75 [in Ukrainian].
10. Kavunyk, V. (2018). Reconstruction and information potential of the archives of the Ministries of Foreign Affairs and Internal Affairs of the Ukrainian People's Republic (1918–1921). *Ukrainskyi arkhеohrafichnyi shchorichnyk*. Kyiv, 21/22, 24/25 [in Ukrainian].
11. Kapeliushnyi, V. P. (2004). Ukrainian national statehood of the liberation struggle (1917–1921): historiography: Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
12. Koliada, I. A., Sushko, O. O. (1995). History of Ukraine (1917–1944) Grade 10: notebook-summary of lessons; test tasks. Kyiv: Tsent «Mahistr-S» [in Ukrainian].
13. Krasnitskyi, A. V. (2012). Soviet state formations of the Ukrainian revolution (1917–1921): an analytical review of historical and legal research. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 74–79. Retrieved from: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/74.pdf [in Ukrainian].
14. Kulchytskyi, S., Kurnosov, Yu., Koval, M. (1994). History of Ukraine. Trial textbook for grades 10–11 of high school. 2nd edit, part I. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
15. Peredyrii, V. (2009). Materials for the study of the history of the Western Ukraine on the pages of the «Chronicle of the Red Viburnum» (1929–1939), (1991–1995): source aspect]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 18, 666–673 [in Ukrainian].
16. Rozovskaia, E. (1926). Experience of bibliography on the history of the revolution in Ukraine. *Periodicals. Letopys Revoliutsyy*, 3/4, 231–265; 5, 198–208; 6, 190–203 [in Ukrainian].
17. Pyrih, R. (et al.) (Comps.). (2015). Ukrainian state (April – December 1918): Coll. dock. and materials in 2 volumes, 3 parts. Kyiv: Tempora, 2, 3 [in Ukrainian].
18. Bevz, T. A. (et al.). (1998). Ukrainian revolution and statehood (1917–1920). Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
19. Panova, A. L., Soldatenko, V. F., Bieliaieva, L. V. (et al.). (Comps.). (2001). Ukrainian revolution and statehood (1917–1920): scientific bibliogr. ed. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Hoinets, V. S., Kovinchenko, L. M., Lisovska, L. V. (et al.). (2018). Ukrainian revolution and statehood (1917–1921): scientific bibliogr. ed. Kyiv: NBUV. Retrieved from: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003117> [in Ukrainian].
21. Farenii, I. A. (2019). The concept of the national agrarian bourgeois revolution of the early XX-th century of Academician M. I. Yavorsky. *Ukrainskyi selianyn*, 21, 130–136 [in Ukrainian].
22. Khandros, Y., Horbachova, N., Landa, Ye. (1932). October and the civil war in Ukraine: materials for bibliography. *Litopys revoliutsii*, 3/4, 318–352 [in Ukrainian].
23. Shchus, O. Y. (2012). Rubach Mikhail Abramovich. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv, 9, 43 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 05.04.2022
Отримано після доопрацювання 04.05.2022
Прийнято до друку 11.05.2022*